EUSEBI CASANELLES

Les colònies industrials i els habitatges obrers:

un patrimoni cabdal per entendre la revolució industrial

La implantació de la industrialització a diversos territoris de la geografia europea va representar un canvi total del model de societat que desplaçà l'agricultura com a principal sector econòmic per l'industrial. Sovint quan es tracta la revolució industrial, sobretot des del punt de vista patrimonial, es posa un gran èmfasi en els grans canvis productius i en les innovacions tecnològiques que es produïren. Els museus i agents patrimonials s'esforcen en preservar els edificis, la maquinària, els equipaments energètics i tot allò que té alguna cosa a veure amb la producció com a detonador del naixement de la revolució industrial. Com a resultat, per a una gran part de la població, els símbols de la industrialització són les fàbriques, la màquina de vapor, el ferrocarril, les mines el ferro colat, el cotó..

La industrialització va ser conseqüència i alhora impulsora del desenvolupament dels avenços tecnològics que es produïren abans i durant el s.XVIII, però també va ser conseqüència d'altres factors com el desenvolupament comercial, canvis d'estructures socials, canvis en el sistema financer etc. Tots ells són difícils de representar i no es tenen presents, com els tecnològics, perquè no han deixat gaires testimonis materials, però que són imprescindibles per comprendre la profunditat del que va ser el món industrial.

Però encara hi ha un factor més important i a més necessari per comprendre l'impacte de la industrialització i els seus efectes a la població que tant en va patir els efectes. El nom de revolució que els historiadors donen a les situacions de canvi profund, és degut a la transformació del tipus de vida que es provoca a les societats afectades. En el cas de la industrialització, aquesta transformació va ser evident i va quedar reflectida en un gran canvi de l'estructura social i de les formes de vida de la ciutadania.

La visualització del que va ser la revolució industrial a través de la preservació dels béns materials mobles i immobles, que és un dels motius de les accions en aquest camp, ha de mostrar també les conseqüències socials i territorials que provocaren l'establiment dels nous equipaments productius. No solament cal presentar les causes que en aquest cas són aquells aspectes directament o indirecta relacionats amb la producció, sinó també les seves conseqüències.

La majoria de gent amb una mica d'estudis té una visió del que representà socialment la implantació de la industrialització. Segurament la descripció més comuna que es faria seria de deshumanització i de sofriment producte de les novel·les, escrits i pel·lícules que s'han realitzat sobre el tema. Aquesta visió que correspon a una realitat, també està deformada per la perspectiva històrica feta per persones que viuen en un món completament diferent a aquell i que no comparen mai amb la vida que suportava la societat agrícola del temps. Tampoc no es matisa que la situació va ser diferent segons el lloc i l'època. La realitat industrial d'Anglaterra del XVIII i de principis del XIX era diferent de la situació de Catalunya a la segona meitat d'aquest últim segle

El món del patrimoni ha de servir per reflexionar, i la visita que transcorre pels llocs on va viure i treballar la gent ha de provocar sensacions per copsar la realitat del tipus de vida que allí s'hi portava; que ha de servir per reforçar, posar en dubte o matisar el que s'ha après per diversos medis. Els professionals del patrimoni, i en aquest cas els del patrimoni industrial, hem d'intentar donar unes visions del passat a través del que es conserva i tractar que siguin com més acurades millor. Per això s'ha de procurar donar una visió de tota la societat i no solament d'una part d'ella, que en general és la dels estaments més elevats de la societat. De molts períodes de la història, per exemple solament ens queden les restes més sòlides i luxoses del passat i que en general van ser creades per als estaments superiors de la societat. Aquestes restes materials transmeten una visió deformada de la realitat, ja que sembla que la part essencial de les societats del passat, com la medieval, eren els religiosos i els nobles. En aquest sentit l'arqueologia, com a disciplina patrimonial, té l'encert de donar una visió més global, ja que en les ruïnes de ciutats i pobles es troben les restes de tots els estaments socials i de totes les activitats que allí s'hi realitzaven.

Els primers estudiosos del patrimoni industrial a Anglaterra van posar el nom d'arqueologia industrial a aquesta nova disciplina, perquè els interessava més el coneixement global de la societat que la preservació de determinades restes. Personalment sempre m'ha interessat aquesta denominació, conseqüència de certa visió, perquè el món del patrimoni sempre està en perill de caure en el concepte de monument concebut com una obra singular i que té un valor "per se" i no com un testimoni i un document de la història que es constitueix com un element didàctic que ens ajuda a comprendre com es vivia en un

Torre de cal Metre (Gironella)
(FOTO M. IGLESIAS)

Bloc d'habitatges de la colònia Guixaró (Casserres, Berguedà)
(ARXIU PARC FLUVIAL)

altre temps. Testimoni, document i eina didàctica de la història són els valors principals que motiven la conservació del patrimoni industrial.

Els professionals del patrimoni industrial ens hem d'esforçar a donar una visió global de la industrialització i posar èmfasi no solament en els aspectes socials que he citat, sinó també en altres factors: com va ser el comerç, quins canvis hi va haver a l'agricultura, què va representar el naixement del sistema bancari, i sobretot els canvis de vida que va afavorir la implantació de les fàbriques, mines i altres llocs productius, etc. Però és difícil perquè no ens han deixat gaires restes materials, i els pocs que podrien explicar alguns d'aquests factors ningú no els ha valorat com a part del món industrial, ja que els esforços en aquest camp s'han centrat sobretot en els elements productius. Ha estat difícil de convèncer els actors del sector patrimonial que el patrimoni industrial, en aquest cas productiu, també és un patrimoni cultural i no s'ha pogut anar més lluny i demanar d'incloure bancs, comerços i altres indrets.

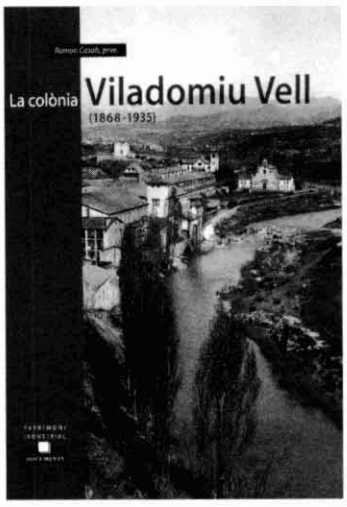
A Catalunya tenim una ocasió d'or per explicar la industrialització: els factors que la condicionaren i les conseqüències socials i el seu entorn físic. Les més de setanta colònies industrials són com micromons de la industrialització que reflecteixen unes formes de vida que a les ciutats industrials com Barcelona, Terrassa o Manresa no es pot visualitzar, perquè, per una banda, els barris obrers han desaparegut o han quedat dissolts pels canvis urbanístics que s'han produït; i per l'altra, els negocis, els equipaments i els impactes al territori han quedat integrats dins de les ciutats.

A través de les colònies industrials hom pot explicar el món obrer, el món burgès, el problema de l'energia i l'impacte que provocaren al seu entorn, així com la problemàtica de les comunicacions. Per exemple, a la colònia Vidal, a part de la fàbrica i de les cases obreres, es pot veure la presa i l'impacte que provocà l'embassament, l'oficina de la Caixa de Manresa, l'economat, la casa dels Vidal, els horts dels treballadors, l'estació del ferrocarril.... elements que permeten explicar diversos aspectes de la vida i de l'entorn de la colònia. Visitant la colònia Sedó es pot reflexionar, entre molts altres aspectes, sobre el fet que els obrers haguessin de passar inexorablement per casa l'amo per sortir de la colònia obrera, però també sobre la mentalitat i l'esperit de l'amo que, en comptes de construir una casa aïllada quilòmetres enllà com feien els amos anglesos, havia situat la casa entre la fàbrica i la colònia (això si amb un magnífic jardí) i va escollir tenir a la vista aquests dos elements en comptes d'un espai rural com passava en molts altres llocs. A més, cada dia tots els obrers passaven sota les seves finestres, la qual cosa avui seria bastant inimaginable. Aquest fet obliga a pensar que la mentalitat de la burgesia del nostre país devia de ser quelcom diferent a la d'Anglaterra

A les colònies catalanes hi ha cases d'amos que són com castells, però altres són cases relativament senzilles; hi ha colònies que són com casernes, i altres que són més ajardinades. Una complexitat que ben segur reflecteix les diverses situacions dels promotors de la industrialització.

L'habitatge obrer vinculat a la fàbrica és un factor que està íntimament unit a l'inici de la industrialització. Les manufactures reals, un dels antecedents de la industrialització, ja es planificaven amb la intenció que el sector productiu i els habitatges dels seus treballadors formessin una unitat. Era una part del concepte que els prohoms de la il·lustració van transmetre a la industrialització.

La fàbrica amb poblat obrer també es produí a les que es consideren com les primeres fàbriques (les que adopten el *factory system* com a forma d'organització de la producció) a la vall del Derwent (anys 70 del s.XVIII). Allí els Arkwright, els Strutt crearen les seves poblacions obreres que dominen a través de la fàbrica, però que no són tan estructurades com les de la il·lustració. Aquestes famílies creen vertaders pobles amb equipaments, esglésies, escoles, hospitals i granges industrials per mantenir la població obrera. Un dels factors principals de l'elecció de la seva ubicació va ser l'existència de cabals d'aigua, l'existència de molts nens disponibles que era la força de treball més barata i unes empreses de mitges que li compraven el fil.

Portada del llibre editat del CEDPI que ha recuperat les memòries de Mn. Casals, capellà de la colònia Viladomiu Vell (ARXIU MNACTEC)

A New Lanark, una de les primeres colònies industrials creada a Escòcia a finals del s. XVIII, hi havia un esperit de reformisme social, de l'època d'Owen; en canvi a Saltaire, l'última gran colònia del Regne Unit creada a meitat de segle XIX, imparava la filosofia de Salt, el seu creador més moralista i higienista. A Catalunya la filosofia de molts empresaris de les colònies era més paternalista que no pas de conceptualització de la forma total d'organització de la producció. A Anglaterra, per exemple, la filosofia dels que construïren era diferent.

L'existència d'un patrimoni que tracta, per una part, els aspectes socials i, per l'altra, els aspectes tècnics, tots ells situats en un espai relativament petit i que és molt assequible a la visita, confereix un gran valor a les colònies industrials ja que el patrimoni industrials, és sobretot un document i un testimoni del que va ser la industrialització i no una obra d'art única o un lloc singular perquè hi va passar un fet històric,.

La colònia industrial és un model de forma de producció i d'organització social que neix al Regne Unit, però que conceptualment no es transmet a la resta del món tal com ha comentat Gràcia Dorel; fou més aviat una resposta a una mateixa situació. És cert que Saltaire, que es creà just abans que s'iniciés la construcció de les colònies catalanes, fou visitada per molts industrials de tot Europa. És possible que els industrials catalans s'inspiressin en aquelles urbanitzacions socials, però més en l'aspecte formal que en el conceptual, ja que veien en elles una solució al problema de com fer possible l'existència de mà d'obra en una fàbrica de riu aïllada; i després, alguns d'ells, li doraren una visió paternalista i potser pensaven que aquesta organització faria disminuïr els conflictes socials.

Fos el que fos, la colònia industrial és l'element que millor reflecteix el fenomen de la industrialització, ja que constitueix una magnífica síntesi de la complexitat que es va implantar. És per aquest motiu que la UNESCO ja ha qualificat vàries colònies industrials com a patrimoni de la humanitat, malgrat que el nombre de llocs industrials amb aquesta nominació son pocs. Les colònies tèxtils de Crespi d'Ada a Itàlia, Saltaire, New Lanark i Derwent Valley al Regne Unit; les mines salitreres de Xile o les Siderúrgiques del Nord d'Europa constitueixen un reconeixement a la importància d'aquests llocs patrimonials.

A Catalunya hem de ser conscients que el fenomen de les colònies industrials és un cas únic en el món, ja que no hi ha cap altre lloc on n'hi hagi tantes ni que hagin constituït l'espina dorsal de la seva industrialització. Cal preservar-les com un conjunt i no com un reguitzell d'individualitats, i cal, alhora, preservar un paisatge que transmeti la força de la colònia i el seu aïllament físic de la resta de la societat, sempre pensant que han de ser habitables, amb les comoditats d'avui, i, que a través d'elles, s'ha de contribuir al desenvolupament econòmic.

Eusebi Casanelles i Rahola, director del mNACTEC i president del TICCIH